

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

Pars Yılı
ANKARA 1998

TOROSLAR'DAN ÇUKUROVA'YA YANKILANAN SES: "BOZLAK"

F. Gülay MİRZAOĞLU*

Güney Anadolu'da yaşayan Türkmen aşiretlerinin "yurt tuttıkları" Çukurova, daha onbirinci yüzyılda, Selçuklu sultanı Süleyman Şah'ın 1082 yılında, ordusuyla birlikte Toroslar'ı aşarak fethetmesiyle Türkler'in eline geçmiş, o yüzyıldan itibaren de çeşitli idare ve iskân politikalarına rağmen, Türkmen aşiretlerinin yurdu olmuştur¹. Tarihin çeşitli dönemleri göz önünde tutulunca, bu ovada yaşayan konar-göçer Türkmen aşiretlerinin Rakka'dan Tokat'a, Bey Dağları'ndan Binboğa'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafya üzerinde, hareketli bir hayat tarzına sahip oldukları görülür².

Çukurova'da "kışlayan" Türkmenler yaz mevsiminde Toroslar'da "yaylalarlardı". "Çukur" ovanın kavurucu sıcağından serin yaylalara ulaşabilmek için hayvan sürüleriyle birlikte günlerce sürecek bir yolculuğa çıkarlardı. Yayla yolculukları ve "yaylak" hayatı çoğu zaman aşiret kavgalarına, aşk maceralarına, aşiretler arasında yaşanan çeşitli olaylara sahne olurdu.³ Çukurova ve civarında yaşayan Türkmen aşiretlerinin belirli yerlere iskânını gerçekleştirmek üzere, 1865 yılında uygulanan Fırka-i İslahiyye kanununa kadar, bu aşiretler için Çukurova bir "kışlak"tan ibaretti⁴. Asıl uğraşın hayvancılık olduğu bir hayat tarzını sürdüren ovadaki Türkmenler, uzun süren yaz mevsimlerini, her biri Toroslar'ın bir kolu olan Aladağ, Binboğa ve Berit dağları üzerindeki yaylalarda geçirirlerdi.

Aşiret halkının bu dağlarla, yaylalarla ilgili duyguları, izlenimleri, oralarda yaşanan olayların akisleri onların hayatında büyük yer tutar. Bu dağların, yaylaların her birinin başka bir güzelliğiyle yâd

* Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Arş. Gör.

¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1969.

² F. Gülay Mirzaoğlu, *Çukurova'da Yaşayan Cerit Türkmenleri'nde Halk Hikâyeciliği ve Halk Hikâyeleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1994. s. 2-4.

³ Mirzaoğlu, a.g.t., s. 2.

⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*, İst., 1980. s. 192

edildiğini hem sözlü, hem de yazılı kayıtlarda⁵, bilhassa Karacaoğlan, Dadaloğlu, Deli Boran gibi Çukurovalı saz şâirlerinin bazı şiirlerinde ya da onların adları anılarak söylenen türkülerde açıkça görebiliyoruz⁶.

Aladağ "dertleri arıtan, dertlilere derman veren"⁷, "ağıtları sağıt⁸ eden" pınarlarıyla⁹, toprağının kokusuyla, sarı çiçekleriyle ün salmış, "yiğitler durağı, arslan yatağı"¹⁰ olmuştur. "Adı sanı alkışla söylenen"¹¹ bu dağlarda yaylayan oymaklar kendilerini tarihin doruğuna çıkmış sayarlar.¹² Toroslarda yaşayan konar-göçer Türkmen köylülerinin Binboğa'dan daima saygıyla bahsettiklerini öğreniyoruz.¹³ Öyle ki, buralarda yaylanmış bir Türkmen köylüsünün yanında Binboğa'dan söz açılacak olsa derin bir nefes alarak iç çeker, "Ah... Binboğa ah..." dermiş.¹⁴ Binboğa bereketli toprakları, çayırıları, buz gibi şifalı suları, usta avcı isteyen av kuşları ve geyikleri ile bilinir ki, aşiret halkı hep Binboğa'da yaylamak özlemini taşır.¹⁵ Bu dağa duyulan özlemi ve onun eşsiz güzelliğini dile getiren şiirlerin hesabı yoktur.¹⁶ Binboğa'dan sonra en yüksek dağ olan Berit dağı ise avcılığa müsait tabiatıyla tanınır, suyu ile otunun bol olmasından dolayı hayvanlar için çok elverişli bir yayla olarak bilinir.¹⁷

İşte, asırlar boyu yaylak-kışlak hayatı sürdüren Çukurova Türkmenleri daha onbeşinci yüzyılda başlayan ve çeşitli biçimlerde süregelen iskân çabalarına karşı yüzyılları kaplayan bir mücadele verirler. Bu mücadele, ancak ondokuzuncu yüzyılda (1865 Fırka-i İslahiyye kanunu ile) sona erer. Aşiretlerin yerleşimi meselesi devlet kuvvetleri tarafından halledilince, sürdürülen bu konar-göçer hayat tarzı da değişmeye başlar. Göçebelikten yerleşikliğe geçilirken çoğunluğun geçim kaynağı olan hayvancılık giderek yerini tarıma bırakır ve böylece Türkmen köylülerin tamamı değilse de, büyük bir çoğunluğu yaz mevsimlerini tarla işleriyle

⁵ Mirzaoğlu, a.g.t., s. 3-4.

⁶ Geniş bilgi için bkz. Ali Rıza Yalın, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, C. II, Ankara 1977, s. 315; Haşim Nezihi Okay, *Köroğlu ve Dadaloğlu*, İstanbul 1970, s. 119-123; Müjgan Cunbur, *Karacaoğlan*, Ankara 1973, s. 88, 140, 147, 260.

⁷ Yalın, a.g.e., C. II, s. 4.

⁸ Sağıt: Övünç. (bkz. Yalın, a.g.e. sözlük kısmı)

⁹ Yalın, a.g.e., C. II

¹⁰ Mirzaoğlu, a.g.t., s. 3; Okay, a.g.e., s. 123.

¹¹ Yalın, a.g.e., C. II, s. 4.

¹² Mirzaoğlu, a.g.t., s. 3.

¹³ Yalın, a.g.e., s. 333.

¹⁴ Yalın, a.g.e., s. 333.

¹⁵ Mirzaoğlu, a.g.t., s.4.

¹⁶ Mirzaoğlu, a.g.t., s. 4; Geniş bilgi için bkz. Yalın, a.g.e., C. II.

¹⁷ Mirzaoğlu, a.g.t., s. 4; Yalın, a.g.e., C. II.

geçirirler. Bu sebeple, yaylak hayatı da yavaş yavaş eski yerini ve önemini kaybeder. Bugün ise, yayla geleneğinin eski şekliyle olmasa da kısmen sürdürüldüğü görülür.

Yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız coğrafya üzerinde yüzyıllar boyu sürdürülen yaylak-kışlak hayatı içinde yaşanan aşiret kavgaları, -ki bunların bir çoğu ovaya gelen çeşitli Türkmen boylarının aynı sulak yerleri yurt edinmeyi istemelerinden kaynaklanmıştır- aşk maceraları, çeşitli türden vak'alar yörede anlatılan hikâyelerde, söylenen türkülerde kendini gösterir.

Toroslar'dan Çukurova'ya uzanan Güney Anadolu bölgesi içinde aşiret kavgalarının, bir çoğu o coğrafya üzerinde yaşamış saz şâirlerine ait olan aşk maceralarının ve yöre halkının hayatında önemli yer tutmuş pek çok olayın, kendine has bir üslubu ve ezgisi olan bir söyleyişle dilden dile dolaştığına tanık oluruz. Esasen bir türküden oluşan ancak özel bir olayın anlatıldığı bu türküyü çevreleyen bir izahatın da genellikle nakledildiği bu söyleyiş tarzı "bozlak" adıyla anılır.

"Bozlak" hem şiir ve ezgi, hem de kısa bir nesir kısmı içermesi nedeniyle olacak, araştırmacılar tarafından kimi zaman geleneksel bir anlatım tarzı, kimi zaman da geleneksel bir müzik tarzı olarak ele alınmıştır. Bu sebeple, burada irdedeceğimiz problemlerin başlıcası, bu konuda olacaktır: "Bozlak" bir anlatım tarzı mı, yoksa bir müzik tarzı olarak mı ele alınmalıdır? Bir anlatım ya da müzik tarzı ise bunu nasıl belirliyoruz, bu türe özelliğini veren, değişmeyen unsuru ve bu unsurun özellikleri nelerdir?

Bu türe ilişkin yukarıda belirttiğimiz esas problemi irdelenmeden önce, -ancak bu soruları da zihnimizde tutarak- "türkü-hikâye" diyebileceğimiz bu ezgili anlatımlara "bozlak" adının verilmesinin nedeni ne olabilir, bu sözün söz dağarcımızdaki yeri, anlamı nedir, hangi durumlarda kullanılmaktadır gibi sorulara cevap ararken, diğer yandan da dikkatimizi, bu sözcüğe verilen anlam ile aynı adla anılan anlatım ya da söyleyiş tarzı arasında nasıl bir ilişki olabileceği konusuna yöneltelim.

Bozlak kelimesi çeşitli sözlüklerde ve diğer bazı kaynaklarda şu anlamlara gelmektedir: "Orta Anadolu'da türkü, mani, uzun hava ; Seyhan bölgesinde hikâye; Orta ve Güney Anadolu'nun bir çok bölgesinde bir türkü ezgisi, bu ezgiyle söylenen, konusu acıklı türküler. "Bozlamak" ya da "bozulamak" sözü ise, "devenin acı acı bağırması (Dinar-Afyon,Tokat Eskişehir, Yozgat, Bor, Beyşehir, Misis, Adana, Serik-Antalya)," "deve gibi bağırma (Ankara), acı, inilti, haykırmak, ağlamak, insan feryadı (Kırşehir, Bor, Niğde)", "suyun çağlaması (Isparta)"; "bozlaşmak" ise

"develerin bir arada bağrışması (Mut-İçel)" anlamlarına geliyor.¹⁸

Türkiye Türkleri arasında yukarıdaki anlamlarıyla kullanılan "bozlak", "bozlamak" ya da "bozulamak" sözcüklerinin biraz farklı şekilleriyle Azerî, Türkmen, Kırgız ve Kazak ve Uygur Türkçesi'nde de benzer anlamlar taşıdığını görüyoruz. Azerbaycan Türkçesi'nde "bozlamak, yüksek sesle ağlamak";¹⁹ Türkmence'de "bozlamak, alçak sesle böğürmek (deve bozlamaya başladı), yüksek sesle ağlayıp sızlamak, feryat etmek, hüngür hüngür ağlamak",²⁰ Kırgızca'da "bozdok, bağırma (deve hakkında); "bozdomak, bağırma, elem ve kederle ağlamak (poduk gibi bozlayıp ağlıyor), "bozdotmak, elem ve kederle ağlatmak"²¹ anlamlarına gelirken, Kazak Türkçesi'nde "bozdav, devenin botasını, yavrusunu arayarak ses çıkarması "bozdaması", "ağlamak, yüksek sesle acınacak şekilde ağlamak"²², Uygur Türkçesi'nde "bozlamak, bağırma, hıçkırmak, ıztıraplı, hüznü ses"²³ anlamlarını taşıyor. Dobruca Tatarları arasında ise "bozlaw" sözüyle halk edebiyatının bir manzum türünün adlandırıldığını bazı kaynaklardan²⁴ öğrenmekle beraber, bu türe ait örnekleri ve bunların özelliklerini tespit etme imkanına şimdilik sahip değiliz.

Bozlak sözü "buzlamak" şekliyle Dede Korkut hikâyelerinde de gözümüze çarpar.²⁵ Bu metinlerde "buzlamak, bağıra bağıra ağlamak, feryat etmek, deve bağırma"; "buzlaşmak, bağırıp ağlaşmak, deve gibi bağırışıp feryat etmek"; "buzlaştırmak, deveyi bağirtmek, develeri bağırıştırmak" gibi anlamlarda kullanılıyor.²⁶ Bu metinlerden bir örnek verecek olursak, "buzlamak" sözünün nasıl bir durumda kullanıldığını açıkça görebiliriz:

"Oğul oğul diyübeni buzlayayın-mı
Kaytabanda kızıl deve bundan kiçdi
Torumları bundan buzlayup bile kiçdi
Torumçuğum aldurmışam buzlayayın-mı"²⁷

Türk dünyasına baştan başa yayılmış bu hikâyelerin farklı sa-

18 TDK *Türkçe Sözlük*, C. I, Ankara 1988. s. 218.

19 Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1994, s. 149.

20 K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, (Çev: Abdullah Taymas), C. I, 3. Bsk., Ankara 1994, s.135.

21 *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, (Çev. H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar), İstanbul 1984, s. 47.

22 Nedret-Enver Mahmut, *Bozcigit. Dobruca Tatar Masalları*, I. Kitap, Bükreş 1988, s. 7.

23 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, C. I, 3. Bsk., Ankara, 1994, s. 100, 116,138, 166-167, 211, 225.

24 Ergin, *a.g.e.*, C. II, Ankara, 1991, s. 63.

25 Ergin, *a.g.e.*, C. I, s. 166.

26 Alkey Marğulan, *Ecelgi Ctr Anızdar*, Almatı, 1985, s. 178.

27 Şükriye Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, II. Bsk., Ankara, 1986, s. 247.

halarda yaşayan çeşitli varyantlarında da, çaresizlik hissiyle dolu bazı acıklı durumların bu söz ile ifade edildiğini görmek mümkündür. Örneğin, Bamsı Beyrek hikâyesinin Kazak varyantında, "Bayböri" der ki, "Han Kazan nasıl ağlamayayım, niye 'bozdamayayım', benim oğlum da, kardeşim de, gücüm de yok..."²⁸

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere "bozlak", "bozulmak" gibi sözler hemen hemen bütün Türk dünyasında benzer anlamlar taşıyor; bağırarak, feryad etmek, devenin bağırması ya da deve gibi, acıyla yüksek sesle ağlamak... İleride de bahsedileceği gibi, bozlak ezgileri acı dolu bir haykırış, kederli bir sızlanışı ifade edecek şekilde; müziğin yüksek perdelerinden, yani tiz seslerden kuvvetle söylenilerek başlayan, giderek pes seslere inen bir gelişime sahiptir. Ancak, bozlak tarzı söyleyişin ve söz konusu ezgilerin, bütünüyle yukarıda verilen anlamlardan kaynaklandığını ve bu anlamları ifade etmekten ibaret olduğunu söyleyebilmek için çok geniş bir alanı ve derinliği içeren araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu geniş alan genel olarak Türk dünyası, derinlik ise özellikle ezgiler ve söyleyiş tarzı üzerinde olmalıdır. Kültür ve dilin söyleyiş üslubu ile arasındaki ilişki ancak bu suretle ortaya konulabilir.

Bozlağın halk edebiyatı alanında yapılan çalışmalarda genellikle bir hikaye türü, halk müziği alanındaki çalışmalarda ise bir bir müzik -uzun hava- tarzı olarak ele alındığını belirtmiştik. Halk edebiyatı sahasında yapılmış çalışmalarda bozlak hakkındaki başlıca tespitleri şöyle sıralayabiliriz:

Prof. Dr. Şükrü Elçin'in "Halk Edebiyatına Giriş"²⁹ adlı temel eserinde hikâye türü içinde tasnif edilen bozlaklar hakkında verilen bilgi, "Güney Anadolu'da aşiretler arasında söylenen bozlaklarda nesrin hakimiyeti göze çarpar. Türkülerle beslenen, gerçek, tarihî ve masal gibi hayalî konuları işleyen -bazıları kısa- "bozlaklar" dikkate değer eserlerdir" şeklindedir. P. Naili Boratav "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği"³⁰ adlı incelemesinde konuyla ilgili daha geniş bilgi veriyor. Ona göre, "bozlak" ("türkülü hikâye"), konularını olmuş vak'alardan alan, nazımla nesrin bir arada bulunduğu, ancak nazımın esas olduğu, Güney Anadolu'da anlatılan kısa hikâyelerdir, bunların şekil ve üslupları diğerlerinden farklı olup, hepsi meşhur kişilerin hayatı etrafında teşekkül etmiştir.³¹ Bununla birlikte, Boratav, "bozlak" adının,

²⁸ P. N. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul, 1988, s. 38-54.

²⁹ Boratav, *a.g.e.*, s. 38.

³⁰ Boratav, *a.g.e.*, s. 54.

³¹ Boratav, *a.g.e.*, s. 33; İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul, 1943, s. 244-250.

Güney ve Orta Anadolu'da, özellikle de Türkmen boylarının bulunduğu yerlerdeki bir türkü makamı olduğunu belirterek, bu tâbirle, türküyü çevreleyen hikâyeden ziyade, aslında hikâyedeki türkünün kastedilmesi gerektiğini düşünüyor.³² Bozlağı hikâye türü içinde ele alan araştırmacılar-
dan biri de İsmail Habib'dir. O, halk hikâyelerini, "büyük halk hikâyeleri" (Kerem, Şah İsmail gibi..) ve "bozlaklar" olmak üzere ikiye ayırmış, birinci gruptaki hikâyelerde nesrin, ikincilerde ise nazmın esas olduğunu belirtmiştir.³³ Bundan başka, bir tasnif çalışması olmamakla birlikte, "Cenup'ta Türkmen Oymakları" adlı değerli eserin yazarı Ali Rıza Yalın da böyle türkülü hikâyelere güneyde, Toroslar'ın eteklerinde "bozlak" adı verildiğini belirtmiştir.³⁴

Yukarıda da görüleceği gibi, "bozlak" halk edebiyatı alanı araştırmacıları tarafından genellikle, bir anlatım türü olan "hikâye" başlığı altında ele alınmıştır. Ancak, dikkate değer bir nokta vardır ki; Boratav bu eserleri hikâye türü içinde tetkik etmekle birlikte, bu konuda farklı görüşler ileri sürer. Genellikle Toroslar'da, Güney Anadolu'daki Türkmenlere has bir söyleyiş tarzı olan "bozlak" onun görüşlerine bağlı olarak, şöyle tanımlanabilir: Anonim ya da eski bir halk şâirinden alınmış anonimleşme yolunda bir tek türkü etrafında teşekkül etmiş, nesir kısmı bir açıklamadan ibaret olan, konuları itibariyle de aşk maceralarını (Sultan Kız), aşiret beyleri arasındaki maceraları (İlbeylioğlu Hikâyesi, Kozanoğlu, Dulkadiroğlu hikâyeleri), eşkiya maceralarını (Cin Yusuf oğlu Hikâyesi) ve başka maceraları içeren kısa hikâyelerdir.³⁵ Buna ilaveten, Boratav, türküyü çevreleyen nesrin şekil ve üslup bakımından "hikâye" vasıflarını taşımadığını, ancak, türküye bağlı maceranın ayrıntılı bir açıklamaya elverişli olup olmamasına göre, bu anlatım kısmının uzayıp kısaldıkça, hikâye karakterine yaklaştığını ya da uzaklaştığını da belirtir.³⁶

Türk halk hikâyelerini kahramanlık ve aşk hikâyeleri olarak ikiye ayıran İlhan Başgöz ise, Güney Anadolu'da görülen başka bir hikâye türü olarak kabul ettiği "bozlak" hakkında da bazı bilgiler verir.³⁷ Ona göre, "ballad" da diyebileceğimiz bu tür eserler, kısa biyografik bilgiler içeren açıklayıcı bir nesir kısmıyla, bir ya da daha fazla şiirden oluşur, ancak bu türe asıl özelliğini veren şiir kısmıdır. Şiirin an-

³² Yalın, *a.g.e.*, C. II, 2. Bsk., Ankara, 1993; Boratav, *a.g.e.*, s. 54.

³³ Boratav, *a.g.e.*, s. 54-55, 105-109.

³⁴ Boratav, *a.g.e.*, s. 106-108.

³⁵ Boratav, *a.g.e.*, s. 106-108.

³⁶ Boratav, *a.g.e.*, s. 106-108.

³⁷ İlhan Başgöz, "Turkish Folk Stories About The Lives of Minstrels", *Journal of American Folklore*, No: 258, Ekim-Aralık 1952. c. 65.

laşılmasını sağlamaktan başka bir fonksiyonu olmayan nesir kısmı ikinci derecede önemlidir. Bir hikâyeci ya da saz şâiri vasıtasıyla halk arasında dolaşan, özellikle bir âşığın ölümünden sonra hemen bir hikâye oluşturmak için temel malzeme oluşturan bozlaklar kafiyelendirilmiş kısa hikâyelerdir.

Yukarıda da görüleceği üzere, “bozlak” halk edebiyatı alanı araştırmacıları tarafından bir hikâye türü olarak değerlendirilmiştir. Açıklama niteliğindeki kısa bir nesir kısmıyla birlikte, halk şiiiri formuna sahip bir edebî metin ve kendine has bir ezgiden oluşan bozlaklar ezgileri itibariyle halk müziği araştırmacılarının da dikkatini çekmiş ve kimi araştırmacıların üzerinde hassasiyetle çalıştığı bir konu olmuştur. Bu araştırmacıların başında Ursula-Kurt Reinhard ve Béla Bartók gelirken, M. Ragıp Gazimihal, Nida Tüfekçi, Veysel Arseven, Ferruh Arsunar, S. Yaver Ataman, Mehmet Özbek gibi araştırmacıların da çeşitli vesilelerle bu konu üzerinde görüş belirttiklerini görüyoruz.

Türk halk müziği üzerinde çalışan bütün bu araştırmacılar bozlağı, “kırık hava” ve “uzun hava” olarak ikiye ayırdıkları Türk halk müziği içinde, uzun hava grubuna dahil olan divan, hoyrat, maya, garip, kerem, eğin gibi bir uzun hava türü olarak tanımlamışlardır.³⁸ Söz konusu araştırmaların hemen hepsinde, bozlak tarzı uzun havaların genellikle Güney ve Orta Anadolu bölgelerinde görüldüğü belirtilmektedir.

F. Arsunar’a göre, “dağ ve oymak havalarının karakteristik bir örneği olan bozlaklar” tarz ve üslûp itibariyle de çeşitlidirler ve bozlak tarzı; yiğitleme bozlak, güzelleme, harbi, yanık, ağıtlama, Kerem bozlağı gibi konulara göre adlandırılırlar.³⁹ Arsunar yine aynı eserinde “bozlağın muhtelif tarzlarından olan” Türkmen ve Avşar bozlağından söz eder. “Dağlı ve aşiret ağzının bir örneği” olan Türkmen bozlağını “dağda, vadide, geçit gibi tabiatın arızalı yerlerinde yaşayanlara mahsus bir

³⁸ Kurt-Ursula Reinhard, *IV. Turquie*, Buchet-Chastel-Berlin, 1969; Béla Bartók, *Turkish Folk Music From Asia Minor*, Princeton University Press, 1976. (Eserin çevirisi Bülent Aksoy tarafından “Küçük Asya’dan Türk Halk Musikisi” adıyla 1991 yılında basılmıştır ve burada bu çeviriden yararlanılmıştır.); Irene Markoff, *Musical Theory, Performance and the Contemporary Bağlama Specialist in Turkey*, University of Washington (Doctoral Dissertation), 1986, s. 50-51, 57; Muzaffer Sarısözen, *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Ankara, 1962, s. 5; M. Ragıp Gazimihal, “Anadolu Musikisi”, *Musiki Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara, 1947, s. 15, 22, 60; Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul, 1981, s. 67; Nida Tüfekçi, “Bozlaklar”, *Folklor Doğru*, Kasım 1969, S. 2, s. 24-25; Veysel Arseven, “Halk Müziğinde Form”, *Türk Folkloru Araştırmaları*, 1977, s. 5; Ferruh Arsunar, *Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler*, Ankara 1947; Uzun hava tanımı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: Süleyman Şenel, “Türk Halk Musikisinde ‘Uzun Hava’ Tanımları ve Bu Tanımlar Etrafında Ortaya Çıkan Problemler”, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler*, (Haz. Salih Turhan), Ankara, 1992, s. 55-81.

³⁹ Arsunar, *a.g.e.*, s. 3-4.

tarz ve üslûp; aynı zamanda sert, vahşi güzelliklerin yumuşak ve munis bir ifadesi" olarak yorumlar. Ona göre, "bu iklimlerde yaşayan insan, tabiatın aldığı ilhamla coşarak duygusunu doğrudan doğruya tabiata gür ve sıhhatli sesiyle haykırır, çünkü onun yegâne yoldaşı tabiattır. Böylece, tabiatın cevap vereceğine inanarak teselli bulur, ovalarda, sahillerde engin yerlerde yaşayan insanlar arasında bu tarza rastlamak mümkün değildir."⁴⁰ Arsunar'ın muhtelif bozlak tarzlarından biri olarak kabul ettiği ve Çukurova'daki aşiretler arasındaki yurt kavgasını işleyen bir örneğini de verdiği "Avşar bozlağı" tarzı hakkında açık ve kesin bilgiler bulmak mümkün değildir.

Bozlak çeşitleri olarak kimi kaynaklarda başka adlara da rastlıyoruz. A. Yalğın'nın eserinde anlattığına göre, "... köylü Mehmet tamburasıyla gelir, 'bugün hangi makamdan okuyacaksınız' diye kendisine sorulunca, 'isterseniz bozlak okuyayım' der, hangi bozlağı istediklerini sorar ve üç türlü bozlak olduğunu söyler: Urum bozlağı, Düdem Bozlağı, Yerli bozlağı."⁴¹

Türk halk müziği konusunda örnek bir çalışmanın⁴² sahibi olan Bartók'a göre, köylüler uzun havaları genel bir terimle adlandırmak yerine bozlak, varsağı, maya, hoyrat gibi isimleri tercih ederler, bunun sebebi ise, muhtemelen onların bu adlarla her aşirette ve bölgede çok sınırlanmış tipleri ifade etme eğiliminde olmalarıdır. Örneğin, Çukurova bölgesinin bir uzun hava tipi olan Türkmeni bozlağı, gerçekte Çukurova'dan çok uzakta olmayan Malatya civarında ya da ülkenin batısında bulunan Muğla ve Aydın'a bütünüyle yabancıdır.⁴³

Görülüyor ki, uzun hava adlarının zaman yer, yöre, aşiret, mahallî ağız, tema, edebî tür, âşık gibi unsurlara göre değişiklik gösterdiği gibi,⁴⁴ bozlaklar da benzer unsurlara bağlı olarak çeşitli adlarla anılmaktadır. Bununla birlikte, saydığımız her bir unsur kendi içinde de yerel özellikler taşıyacağından, Bartók'un da belirttiği gibi, diğer uzun havaların ve dolayısıyla bozlağın tamamıyla yerel bir ifade tarzı olabileceği kanaatine sahip olabiliriz.

Halk müziği araştırmalarına göre, genel olarak uzun hava, ölçü ve ritm bakımından serbest olan, ancak, dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri belli kalıplara bağlı bulunan ezgilerdir. Müzikal yönüyle bu tanıma bağlı

⁴⁰ Arsunar, *a.g.e.*, s. 5-6.

⁴¹ Yalğın, *a.g.e.*, C. I, s. 15.

⁴² Bartók, *a.g.e.*, s. 212-213.

⁴³ Bartók, *a.g.e.*, s. 212-213.

⁴⁴ Şenel, *a.g.e.*, s. 60.

olarak ele alacağımız bozlak tarzının konu, metin, biçim ve ezgi özellikleri hususunda elimizdeki bilgilere göre, şunları söyleyebiliriz:

Bozlaklar diğer halk türküleri gibi aşk, yiğitlik, mertlik, ayrılık, gurbet, sıla özlemi gibi konularla birlikte, özellikle Çukurova'ya has bir konu olan aşiret kavgaları üzerine söylenmektedir. Metinlerinin bir çoğu Karacaoğlan, Dadaloğlu, Deli Boran, Elbeylioğlu gibi bölgede tanınmış saz şâirlerine aittir. Hatta bu ezgilerin metinleriyle bu şâirler öyle bütünleşmiştir ki, bu havalar onların adlarıyla anılır olmuştur.⁴⁵ Bozlak ezgilerinin güftelerini oluşturan bu metinler, genellikle halk şiirinin yaygın bir biçimi olan koşma yapısında olup, Reinhard'ın, "halk şiirinin incelenmiş bir üslubunun ürünü"⁴⁶ olarak kabul ettiği onbir heceli dizelerden oluşur. İncelenen bozlak metinlerinin dörtte üçü onbir heceliyken, ancak dörtte biri sekiz hecelidir.⁴⁷ Koşma özelliğindeki dörtlüğe bazen bir ya da iki dize eklenebilir, dörtlüklerle söylenenlerde ilk dördüncü dize çoğu zaman her dörtlüğün sonunda tekrarlanır. Beşli ve altılı kıtalarla söyleniyorsa son iki dize yine aynen tekrarlanır. Bozlakların ezgi özelliklerini ise, Reinhard ve Bartók'un çalışmalarına⁴⁸ bağlı olarak ana çizgileriyle şu şekilde ifade edebiliriz:

Genellikle geniş aralıklar içeren bozlak ezgileri, çoğunlukla çobanların söyledikleri şarkıların ses özelliklerine benzer bir şekilde tiz ve kuvvetli bir sesle başlayan üç uzun ezgi cümlesine bölünür. Her ezgi cümlesinin uzunluğu sürekli olmayan bir akışı izler ve giderek pesleşerek farklı biçimlerde aşama aşama değişir.⁴⁹ Bozlak ezgileri, tıpkı ağıtlarda olduğu gibi⁵⁰, inici bir karakter gösterir. Dizelerin her söylenişinde, aynı ezgiye uyan sözcükler değişebilir veya tekrar edilebilir. Nitekim, burada sözkonusu olan bir süsleme (melisma) dir ki, uzun hava tipine karakterini veren de belirli hecelerin uzatılarak vurguyla söylenmesinden oluşan bu süslemelerdir. Süslemelerin (melisma) yer aldığı bölümler ise, tesadüfî bir şekilde oluşturulmazlar; aksine bu bölümler tam olarak tanımlanabilirler. Çukurova bölgesi bozlak ezgilerinde bu süslemeler, uzun havanın en karakteristik bölümünü oluşturan 6+5 duraklı güftelerin altıncı ve onbirinci heceleri üzerinde yer alır. Altıncı hece üzerindeki süsleme daha yumuşak ve kısa olurken, onbirinci hece üzerinde uzun süslemeler

45 Halil Atılğan, "Çukurova Türkülerinin Müzik Yapısı", *İçel Kültürü*, s. 8.

46 Reinhard, "Son söz" bkz. Bartók, *a.g.e.*, s. 223.

47 Reinhard, *a.g.e.*, s. 220-221.

48 Reinhard, *a.g.e.*, s. 219-222; Bartók, *a.g.e.*, s. 46-47, 222-242; *Béla Bartok's Folk Music Research in Turkey*, (Haz: A. Adnan Saygun), Budapeşte, 1976, s. 211-224.

49 Reinhard, *a.g.e.*, s. 219-222.

50 Reinhard, "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara, 1974, s. 192-215.

görülür. Süslemelerin mevcut uzunluklarındaki farklılık ise, aynı yapı görünümündeki ezgilerin özelliklerini oluşturur ve aynı tipin (bozlaşım) alt bölümlerini karakterize eder ki, belli bir uzun hava tipi olan "Bozlak-Türkmeni" buna örnek verilebilir.⁵¹

Bartók, Çukurova'dan derleyerek incelediği bozlak ezgileri hakkında bazı sonuçlara ulaştıktan sonra ekliyor: "... Yürüklerin yaşadığı yerlerde başka hiç bir yerde rastlanmayan bir vibrato (titreşim) duyuluyor, bu vibrato genellikle ezginin ikinci kesiti ile son kesitinde uzatılan karar sesi üzerinde ortaya çıkıyor."⁵² Bu sûretle, Yürükler'in yaşadığı yerlerde mümkün olan en yüksek (tiz) perdeden türkü söyleme eğilimi olduğunu belirten Bartók'un bu görüşüne katılmayan Reinhard, tiz perdeden türkü söyleme alışkanlığına Türkiye'nin başka yerlerinde de rastlanabileceğini belirterek, bu tarz türkü söylemenin özellikle Güney Anadolu'da görülmesini, böyle bir tecrübenin sayısız çoban aşiretinin musîki özelliği olduğunu söyleyerek açıklıyor. Ona göre, türküye çok yüksek sesle ve çok tiz bir perdeden başlanmasının, çobanlar arasındaki haberleşmeler için gereken bağırma türünden izler taşıyor olması muhtemeldir.⁵³

Bozlak hakkında buraya kadar vermeye çalıştığımız bilgilerden şu sonucu çıkartabiliriz: Halk edebiyatı alanında metin özellikleri dikkate alınarak bir çeşit "hikâye" olarak değerlendirilen bozlak, halk müziği araştırmacıları tarafından ise özelliğini tamamıyla ezgisinden alan bir "uzun hava" olarak ele alınmıştır. Halk edebiyatı araştırmacılarının da belirttiği gibi, bozlakların asıl önemli ve değişmeden kalan unsuru nazım kısmıdır. Bu kısım ise, kendine has bir ezgiyle terennüm edilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ezgi, bu tür uzun havaya asıl karakterini veren ve değişmeyen unsur olarak kalırken, bozlaşım bir hikâye türü gibi ele alınmasının ana etkenlerinden olan nesir niteliğindeki kısa anlatım kısımları hem değişebilmekte, hem de zamanla unutulmuş yerini yalnızca bir türküye bırakabilmektedir. Bugün bölgede yaygın olarak söylenen bozlakların çoğunun hikâyesi bilinmez veya anlatılmaz; icra bir ezgiden ibaretir.⁵⁴ Üstelik, bugün bölgedeki hikâyecilik geleneğinin kaybolmakta olduğu da hesaba katılırsa, bozlaşım hikâyeye yaklaştıran bu unsurun değişimi daha iyi anlaşılabilir. Ancak, bozlak ezgilerinin içerdiği olayı, konuyu açıklamaktan başka bir rolü olmayan nesir kısmı tamamıyla yok

51 Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey, s. 211-24.

52 Bartók, a.g.e. (Çev: Bülent Aksoy), s. 46.

53 Bartók, a.g.e., s. 223-224. Reinhard Bartók'un eserine yazdığı "Son söz" de bu konuya değinirken, Carl Stumpf'un şu sözünü de hatırlatıyor: "İnsanlık musikisinin kaynağında genellikle bu tür haberleşme bağırışları vardır." (s. 224).

54 Mirzaoğlu, a.g.t., s. 7-8.

olmadan kalmış bile olsa, bozlak türüne asıl özelliğini veren unsur olarak kabul edilebileceği kanaatinde değiliz, geleneksel hikâye anlatım üslûbuna uymayan bu kısım, muhtemelen böyle bir durumda da yalnızca açıklayıcı bilgi niteliği taşıyor olabilir.

Çukurova bölgesinde dikkat çeken bir durum vardır ki, yöredeki hikâyecilik geleneğine bağlı olarak anlatılan halk hikâyelerine, ait pek çok türkünün de bozlak tarzı ezgiden oluştuğu görülmektedir.⁵⁵ Buna örnek olarak, “Bey Mayıl” hikâyesine bağlı olup, bugün yalnızca bozlak ezgisiyle söylenen “Bey Mayıl” türküsünü gösterebiliriz.⁵⁶ Bu durum, bozlak tarzının bu bölgedeki yaygınlığına işaret etmekle birlikte, kimi bozlak parçalarının, büyük halk hikâyelerinden kopmuş olabileceğini düşündürmektedir, ancak, bu konu ayrıca tetkik edilmelidir.

Öyleyse, “bozlak” terimiyle esasen yöreye (Güney ve kısmen de Orta Anadolu) has özelliklerle bezenmiş bir uzun hava tarzını anlamalıyız. Ayrıca, Türk dünyasının hemen hemen tamamında, “bozlamak” sözünün hikâye ile ilgili bir anlam taşımadığını; acıyla haykırmak, kederli, hüzünlü sesler çıkarmak ya da doğa taklidi sesler diye niteleyebileceğimiz deve gibi bağırarak, feryat etmek gibi anlamları ifade ettiğini de dikkate alarak, bu türün tamamıyla seslerle ifadeye dayalı olarak geliştiğini düşünebiliriz.

Bugün, Türk dünyasının genelinde böyle bir uzun hava türünün varlığı konusunda her ne kadar kesin bir bilgiye sahip değilseniz de, Dobruca Tatarları arasında “bozlaw” adlı türkülerin varlığından söz edilmesi⁵⁷ ve Çukurova bozlakları üzerinde çalışan Bartók’un, bu ezgilerin çok eskiden beri göçebe Türkmenler arasında taşınageldiğini ve bu tarzın Oğuz, ailesine bağlı aşiretlere özgü olduğunu ileri sürmesi bize bazı ipuçları vermektedir. Ancak, daha önce de ifade edildiği gibi, bu konuda kesin bir hükmün verilebilmesi için varsayımların ötesinde, yeterince geniş alanı ve derinliği içeren araştırmaların yapılması gerekmektedir.

---

55 Mirzaoğlu, a.g.t., s. 9-15.

56 Atılğan, a.g. m., s. 8.

57 Nedret-Enver Mahmut, a.g.e., s. 5-15.